

Камінська В. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена теоретичному дослідженню фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці. Подані приклади використання фразеологізмів у сучасній англійській мові та літературі.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, метафора, ідіоматичний вираз.

Фразеологічні одиниці представляють найбільш мальовничу й виразну частину словникового складу мови, що відображають звичаї, традиції народу, згадку про його історію, фольклор.

Англійська мова зазнала великих історичних змін, отже за довгий час у мові накопичилися вирази та словосполучення, які виявилися лаконічними та влучними. Сучасні наукові парадигми засвідчують той факт, що фразеологія є невичерпним джерелом поповнення лексичного складу мови. Знання одиниць фразеології полегшує також й розуміння публіцистичних та художніх текстів. Грамотне використання одиниць фразеологізмів робить іноземну мову повнішою і жвавішою. За допомогою ідіоматичних виразів інформаційний аспект мови доповнюється інтуїтивним описом нашого світу та життя (І. Е. Анічков).

Фразеологія ставить одним із пріоритетних завдань – створення типів класифікацій фразеологізмів, заснованих на різних принципах. Вона займається питаннями, що стосуються принципів виділення одиниць фразеологізмів, методів їх вивчення, семантизації та класифікації. На основі існуючих методів дослідження в мовознавстві розробляються власне фразеологічні прийоми аналізу й опису (М. М. Копиленко), а саме: 1) *метод ідентифікації* – встановлення тотожності слів і синтаксичних конструкцій; 2) *метод аплікації*, що є різновидом методу ідентифікації, метод обмежений у виборі змінних, що встановлює відмінні структурно-семантичні організації фразеологізмів від поєднань, які утворюються відповідно до регулярних закономірностей вибору й комбінації.

Аналіз останніх теоретичних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про недостатню розробленість проблеми фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові.

В той же час у загальнотеоретичному ракурсі ґрунтовно та багатоаспектно висвітлено одиниці фразеологізмів з точки зору визначення критеріїв виділення одиниць фразеологізмів, їх рубежів, особливостей, відмінностей, способів використання у стилістиці, видів перекладу, типологію словоскладання (Н. М. Шанський, І. Р. Гальперін, Н. Н. Амосова, О. І. Смирницький, В. В. Виноградов, О. В. Кунін, К. М. Ряшенцев, Н. Ф. Клименко, В. Н. Телія, Л. П. Пастушенко, Л. П. Сміт, Т. Л. Павленко та ін.).

Незважаючи на широту й глибину проблематики фразеології, все ж лишається чимало питань, що потребують уточнення й розв'язання, а відтак тема статті є актуальною, поза всяким сумнівом. Це й зумовило вибір теми статті, **метою** якої є загальне спрямування сучасних лінгвістичних праць щодо використання фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові та літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, варто звернути увагу на основну особливість, що представляє відмінність між звичайним словосполученням і одиницею фразеологізму очевидним.

Проте, існують, одиниці фразеологізмів з різною мірою зв'язку між компонентами. Наприклад, при досить широкому використанні словосполучень як от: *breach of faith (promise, arrestment, trust, justice, contrast, prison, privilege)*, значення одного з компонентів може бути розглянуто як вільне та самостійне. Отже, межа між одиницями фразеологізмів даного вигляду є розмитою. В протилежність таким сполученням, одиниці фразеологізмів, що володіють високою мірою ідіоматичності, мають синтаксичну цілісність. Відповідно, компоненти таких одиниць не можуть приймати інші слова (одиниця фразеологізму “*a good sport*” – “*славний парубок*” втратить сенс, якщо ми додамо прислівник “*very*”).

В англійській мові існує ряд одиниць фразеологізмів, представлених в декількох варіантах. Так, вираз “*при повному параді*” в англійській мові представлений як: *in full feather, in fine feather, in high feather*. Слід зазначити, що в англійській літературі зустрічаються словосполуки фразеологізмів, навмисно поширені або перетворені авторами для досягнення максимального ефекту [7].

Наприклад, Теодор Драйзер в своєму творі “Титан” поширює одиницю фразеологізму “*the cast of the die*”: “*He had built so much on the cast of this single die*”. Чарльз Діккенс в своєму творі “*M. Chuzz*” порушує порядок компонентів одиниці фразеологізму “*ups and downs*” таким чином: “*But as a man private prosperity does not always keep pace with his Patriotic devotion to public affairs; and as fraudulent transactions have their downs as well as ups*”. Бернад Шоу в своєму творі “*S. Joan*” міняє граматичну форму одного з компонентів одиниці фразеологізму “*a hard nut to crack*”: “*But the Bastard of Orleans is harder nut to crack*”.

Звідси, ми можемо виділити критерії відмінності фразеологічних одиниць від простих словосполук:

- фразеологічні одиниці володіють ідіоматичністю (зв'язаністю) значення;
- у фразеологічних одиницях відсутня здатність синтаксичного поширення і варіювання компонентів;
- фразеологічні одиниці мають досить вузьке коло вживання граматичних форм компонентів, що входять до їхньої структури.

При дослідженні фразеологічного складу сучасної англійської мови ми вважаємо за необхідне ознайомитися з поняттям ідіоми (або одиниці фразеологізму), що представлено в різних лінгвістичних джерелах.

Ахманова О. С. наводить визначення ідіоми і одиниці фразеологізму в Словнику лінгвістичних термінів: “*Ідіома*: 1. Словосполука, що виявляє в своїй синтаксичній і семантичній будові специфічні і неповторні властивості даної мови. 2. Те ж, що і “фразеологічна одиниця”, “Власне ідіома – одиниця фразеологізму, що володіє яскраво вираженими стилістичними особливостями, завдяки яким її вживання вносить до мови елемент гри, жарту, нарочитості”. В той час як “одиниця фразеологізму” пояснюється як “словосполука, в якій семантична монолітність (цілісність номінації) є достатньою над структурною нарізністю складових її елементів (виділення ознак предмету підпорядковане його цілісному позначенню), унаслідок чого вона функціонує у складі пропозиції як еквівалент окремого слова” [1, с. 503].

Гальперін І. Р. дає наступне визначення одиниць фразеологізмів: “У кожній мові є сполуки слів, в яких значення цілого домінує над значенням складових частин або значення цілого сполучення не є точним, а інколи і зовсім не виводиться з суми складових частин цього сполучення. Такі сполучення називаються фразеологічними одиницями. Однією з найбільш характерних рис поєднань фразеологізмів є їх стійкість розташування

складових частин сполук і семантична єдність всього поєднання. Сполучення фразеологізмів є надбанням мови і входить в лексичний інвентар цієї мови. Вони використовуються в мові як готові одиниці мови та відтворюються у даній мові” [3].

Розглядаючи таке явище, як фразеологічна одиниця і враховуючи таку її семантичну особливість, як образність, ми можемо зіставити її з таким стилістичним прийомом, як метафора. Метафора є продуктом природного розвитку мови, сформованим в ході соціальної практики людини відповідно до її потреб.

До мало досліджених питань відноситься процес формування метафоричних фразеологічних одиниць.

Природа фразеологічних одиниць полягає в тому, що з часом деякі вирази в мові набувають додаткового, ситуативного значення під впливом політичних, соціально-побутових й інших суспільних явищ. Новий контекст надає сталим виразам нового значення. Причому, вираз може повністю втратити своє первинне значення. Отже, фразеологічна одиниця стає різновидом вторинної номінації. Таким чином народжуються одиниці мови, що мають особливий статус у мовній системі: з одного боку, фразеологічні одиниці не є еквівалентами слів, оскільки не володіють повним оформленням; з іншого боку, елементи фразеологічних сполук настільки зв'язані між собою семантично, що це дозволяє вносити їх до тлумачних словників як окремих самостійних одиниць мови. Зважаючи на таку властивість фразеологічних одиниць, як образність, можна порівняти їх з таким явищем в мові, як метафора. Дане порівняння проводиться на підставі того, що і фразеологічні одиниці, і метафора утворилися за допомогою єдиного способу – вторинної лексичної номінації.

Таким чином, і фразеологічні одиниці, і метафора є ефективними стилістичними прийомами.

Зміст поняття “метафори”, так само, як і поняття “фразеологічна одиниця”, можна розкрити таким чином: метафора і фразеологічна одиниця – різновиди вторинної лексичної номінації, при яких значення виробляються на підставі зіставлення двох понять за загальною ознакою, виникнення якої обумовлюється єдністю процесів, що здійснюються в свідомості людини.

Фразеологічна одиниця, як і метафора, є ефективним стилістичним прийомом. Вона вживається в різних сферах мови, але найчастіше зустрічається в повсякденній, побутовій мові людини.

Єство мовної номінації (первинної і вторинної) полягає в здатності мовних знаків втілювати поняття. Таким чином, поняття матеріалізоване в лексиці, віддзеркалює поняття за допомогою слова і є первинною номінацією. Наступний етап – вторинна номінація, при якій вже функціонуюча мовна форма переноситься на нове поняття, яке, як правило, вже має своє первинне вираження.

Отже, в процесі вторинної номінації завжди має місце взаємодія чотирьох компонентів: дійсність – понятійно-мовна форма її віддзеркалення – значення мовної форми, що переосмислюється – мовна форма її вторинної функції [6].

Розглянемо класифікацію фразеологізмів.

Академіку В. В. Виноградову належить класифікація фразеологізмів з точки зору семантичної злитості їх компонентів. Відомо, що фразеологізми з'являються в результаті вільного поєднання слів, яке використовується в переносному значенні. Поступове таке значення відходить на задній план, і поєднання стає стійким. Залежно від того, наскільки сильним є переносне значення компонентів фразеологізму, вчений розподіляє їх на три типи [2]: 1) фразеологічні зрощення; 2) фразеологічні єдності;

3) фразеологічні сполуки.

Розглядаємо **типи фразеологічних одиниць** у сучасній англійській мові:

1) **фразеологічні зрощення** – це абсолютно неподільні, стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення складових їх слів, наприклад: *to kick the bucket* (розм.) – *загнутися, померти*; *to rain cats and dogs* – *лити як з відра (про дощ)*; *to be all thumbs* – *бути невмілим, незграбним*.

Фразеологічні зрощення з'явилися на базі переносних значень їх компонентів, які перестали бути зрозумілими в сучасній англійській мові. Образність фразеологічних зрощень розкривається лише історично.

Наприклад, вираз “*to be all thumbs*” є тотожним виразу “*one's fingers are all thumbs*”, яке зазнало історичних змін. Фразеологізм “*Kilkenny cats*” очевидно, походить з легенди про запеклу боротьбу між містами *Kilkenny* і *Irishtown* в XVII столітті, що призвело до їх розорення.

А відтак, для фразеологічних зрощень переносне значення стало основним. Фразеологічні зрощення володіють рядом характерних ознак, а саме: а) вони можуть включати **некротизми** – слова, які ніде, окрім даного зрощення, не вживаються; б) **архаїзми** також можуть входити до складу зрощень; в) **зрощення** фразеологізмів синтаксично нероздільні; г) в більшості випадків в них неможлива **перестановка** компонентів; д) вони не мають у своєму складі **додаткових слів**.

2) **фразеологічні єдності** – це такі стійкі поєднання слів, в яких за наявності загального переносного значення зберігаються ознаки семантичної нарізності компонентів.

Наприклад: *to spill the beans* – *видати секрет*; *to burn bridges* – *спалювати мости*; *to throw dust into smb.'s eyes* – *заговорювати зуби*; *to throw mud at smb.* – *поливати грязю*; *to be narrow in the shoulders* – *не розуміти жартів*; *to paint the devil blacker than he is* – *згущувати фарби*; *to paint the lily* – *підфарбувати колір лілії, намагатися полішити або прикрасити що-небудь, що не потребує удосконалення*.

Фразеологічні єдності деякою мірою зближуються із фразеологічними зрощеннями своєю образністю, метафоричністю. Але, на відміну, від фразеологічних зрощень, де зміст розкривається лише діахронічно, у фразеологічних єдностях образність зрозуміла вживанням сучасної мови.

Для того, щоб зрозуміти фразеологічний зворот, слід сприймати його компоненти в переносному значенні. Наприклад, вираз “*to make a mountain out of a molehill*” – *робити з мухи слона*, тобто сильно перебільшувати що-небудь (буквально, робити гору з горбка нірки крота), розкривається лише в тому випадку, якщо слово “*molehill*” розглядати в значенні “*щось незначне, маленьке*”, а слово “*mountain*” – “*щось величезне*”. У складі фразеологічної єдності відсутні слова, незрозумілі з точки зору сучасної мови.

Наведемо характерні **ознаки** фразеологічних єдностей:

- можливість збігу з існуючими словосполученнями (пор. : *to throw dust into smb.'s eyes*, *to be narrow in the shoulders*, *to burn one's fingers*, *to burn bridges*);
- збереження значення окремих компонентів (*to put a spoke in smb.'s wheel*);
- неможливість заміни одних компонентів іншими (*to hold one's cards close to one's chest*);
- емоційно-експресивна забарвленість (*to throw dust into smb.'s eyes*, *to paint the devil blacker than he is*);
- наявність синонімів із словами або іншими фразеологізмами (*to gild refined gold*

= to paint the lily).

3) **фразеологічні сполуки (поєднання)** – це стійкі звороти, до складу яких входять слова з вільним та фразеологічно пов'язаним значенням, як-от: *a bosom friend* – нерозлучний друг, *a pitched battle* – запекла сутичка, *Adam's apple* – Адамове яблуко, *a Sisyphian labor* – Сизифова праця, *rack one's brains* – сушити голову (посилено думати, гадувати), *to pay attention to smb.* – звернути на кого-небудь увагу і т.ін.

Характерними ознаками фразеологічних сполук (поєднань) є наступні:

- допущення варіантності одного з компонентів (*a bosom friend* – нерозлучний друг, *a bosom buddy* – нерозлучний приятель);
- можливість синонімічної заміни стрижневого слова (*a pitched battle* – запекла сутичка, *a fierce battle* – люта сутичка);
- можливість включення визначень (*he frowned his thick eyebrows* – він насупив густі брови);
- можливість перестановки компонентів (*a Sisyphian labor* – Сизифова праця, *a labor of Sisyphus* – праця Сизифа);
- обов'язковість вільного вживання одного з компонентів і зв'язаність вживання іншого (*a bosom friend* – нерозлучний друг: нерозлучним не може бути ворог або хто-небудь інший).

Професор Н. М. Шанський розвинув класифікацію академіка В. В. Виноградова і виділив **четвертий** тип фразеологічних одиниць – так звані “**фразеологічні вирази**” – стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які цілком складаються із слів з вільним номінативним значенням і семантично подільні. Їх єдина особливість – відтворюваність – вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою [8].

4) **фразеологічні вирази** – це звороти з буквальним значенням компонентів. Вони включають англійські прислів'я і приказки, що вживаються в прямому значенні, не мають образного сенсу: *live and learn* – століття живи, століття вчишся; *better untaught than ill taught* – краще бути неграмотним, ніж неправильно навченим; *many men, many minds* – скільки голів, стільки і розумів; *easier said than done* – легко сказати, ніж зробити; *nothing is impossible to a willing heart* – хто хоче, той досягне.

Однією з характерних особливостей фразеологічного звороту є постійність його складу. Враховуючи характер складу фразеологізмів виділяються дві групи фразеологічних зворотів: а) фразеологічні звороти, що утворюються зі слів вільного вживання, і належать до активної лексики мови (*to throw dust into smb.'s eyes*); б) фразеологічні звороти з лексико-семантичними особливостями, тобто такі, в яких є слова зв'язаного вживання, слова застарілі або з діалектним значенням (*to send smb. to Coventry*).

При розгляді класифікації фразеологічних зворотів з точки зору їх експресивно-стилістичних властивостей можна виділити наступні групи фразеологічних зворотів, а саме: *міжстильові*; *розмовно-побутові*; *книжкові*; *архаїзми та історизми* [5].

Стилістична диференціація фразеологічних одиниць включає оцінно-емоційно-експресивні особливості, які отримуються фразеологізмами унаслідок їх переважного і, навіть, виняткового вживання в різних сферах і галузях людського спілкування.

- *міжстильові фразеологічні звороти* – це стійкі поєднання відомих слів, що вживаються у всіх стилях мови;
- *розмовні побутові фразеологічні звороти* – це стійкі поєднання слів, які переважно чи виключно вживаються в усній мові;

• книжкові фразеологічні звороти – це стійкі поєднання слів, які переважно чи виключно вживаються в письмовій мові;

• фразеологізми – архаїзми та історизми – це фразеологічні звороти, що вийшли з активного вживання у зв'язку із зникненням відповідного явища у дійсності.

Наприклад: *to open fire, to stick to one's guns* – військ., *to cross the Rubicon* – військ., *the fifth column* – іст., *to sail under false colors* – мор., *Pillars of Hercules* – арх., *to take the ball before the bound* – спорт., *to bell the cat* – фольк., *to tilt at windmills* – мор., *to lift the lid of Pandora's box* – міфол., *fatted calf* – бібл., *the brand of Cain* – міфол., *Heel of Achilles* – міфол., *sword of Damocles* – іст., *Judgment Day* – міфол., *God Almighty* – бібл., *brown study* – літ., *repetitio est mater studiorum* – запоз. (Lat.) тощо [11].

Як справедливо відмітив О. В. Кунін, “фразеологія – це скарбниця мови” і фразеологічні одиниці в мові є її багатством. Вони не лише відображають культуру і побут тієї або іншої мови, але й допомагають зробити мову найбільш виразною та емоційною [4].

Наприклад: фразеологічні одиниці, в основі яких вживаються слова, пов'язані із звуками (*actions speak louder than words; to face the music* – зустрічати критику не здригнувшись, тримати відповідь), фразеологічні одиниці, в основі яких вживаються біблійні, міфологічні, казкові або історичні події і персоналії (*as mad as a hatter* – той, що остаточно з'їхав з глузду, божевільний, як капелюшник; *yes-man* – підтакувач), фразеологічні одиниці, в основі яких вживаються слова, пов'язані з кольором (*a red herring across the track* – помилковий слід, *to get the blues* – місця собі не знаходити/сумувати), фразеологічні одиниці, в основі яких вживаються назви предметів одягу, догляду за собою, частин тіла (*a bad hat* – шахрай; недолуга, нікчемна людина; *fine feathers make the bird; blue bonnet* – синій берет (шотландець); *not to see a step beyond one's nose* – далі свого носа нічого не бачити), фразеологічні одиниці, в основі яких вживаються назви продуктів харчування (*good egg* – молодчина!, відмінна штука!; *Don't teach your grandmother to suck eggs* – не вчи вченого; не вчи рибу плавати; яйця курку не вчать; *not to know chalk from cheese* – не знати/тямити ні бе, ні ме, ні кукуріку etc.) [9, 10].

Таким чином, у цій статті ми намагалися розглянути загальнотеоретичні й методологічні питання щодо класифікації фразеологічних одиниць та різні види їх сполучуваності, перекладу та специфічних особливостей.

Висновки та перспективи дослідження. Подальша значущість дослідження обумовлюється можливістю практичного застосування даної роботи у курсі викладання лексикології та лексикографії як складової частини лексикології.

Л і т е р а т у р а :

1. Ахманова О. С., Медникова Э. М., Григорьева С. А. К вопросу о фразеологической сочетаемости и путях ее изучения / О. С. Ахманова, Э. М. Медникова, С. А. Григорьева // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. – Вологда, 1978.
2. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / Виктор Владимирович Виноградов // Лексикология и лексикография : избранные труды. – М. : “Наука”, 1977. – 312 с.
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / Илья Романович Гальперин. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. – 457 с.
4. Кунин А. В. Английская фразеология / Александр Владимирович Кунин. – М., 1981.
5. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М., 1996. – 260 с.
6. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация : виды наименований. – М., 1977.
7. Уорелл А. Дж. Английские идиоматические выражения / А. Дж. Уорелл. – М., 1999.

8. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М., 1985. – 160 с.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. London, 2005. – 1949 p.
10. Oxford Dictionary of English Idioms / A. P. Cowie, R. Mackin & I. R. McCaig: Oxford University Press. – 2008. – 685 p.
11. Режим доступу : zone.com/idioms/idioms.php102.

Статья посвящена теоретическому исследованию фразеологических единиц в современной лингвистике. Поданы примеры использования фразеологизмов в современном английском языке и литературе.

Ключевые слова: фразеология, фразеологические единицы, метафора, идиоматическое выражение.

The article is devoted to the problem of theoretical investigation of phraseological expressions in modern linguistics. Patterns of usage of phraseological expressions in contemporary English language and literature are given.

Keywords: phraseology, phraseological expressions, metaphors, idiomatic expressions.

Карат О. В.
Горлівський державний педагогічний
інститут іноземних мов

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ ДІАХРОНІЧНИХ УНІВЕРСАЛІЙ В КОНЦЕПЦІЯХ О. О. ПОТЕБНІ ТА І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

Статтю присвячено розкриттю сутності передумов формування та еволюції теорії лінгвістичних універсалій узагалі та теорії діахронічних лінгвістичних універсалій зокрема, що має відбиття у працях О. О. Потебні та І. О. Бодуена де Куртене. Зроблено висновки стосовно головних критеріїв визначення досліджуваної проблеми видатними лінгвістами.

Ключові слова: лінгвістичні універсалії, синхронічні універсалії, діахронічні універсалії.

Метою цієї статті є розкриття передумов формування та еволюції теорії лінгвістичних універсалій узагалі та теорії діахронічних лінгвістичних універсалій зокрема, що мають відбиття у працях О. О. Потебні та І. О. Бодуена де Куртене.

Універсалії мови завжди характеризуються як суто емпіричні та індуктивні судження про мову. Саме тому універсалії мови вважаються емпіричним фундаментом сучасної типології. Вони трактуються як “спільні, суттєві ознаки, що виявляються в усіх або більшості мов світу” [7, с. 52]. Ці ознаки постулюються у вигляді гіпотез, які перевіряються потім на емпіричному матеріалі конкретних мов. Іншими словами, лінгвістична універсологія є теоретичною й дедуктивною дисципліною. Тому деякі мовознавці вважають, що загальна теорія мови – це передусім теорія мовних універсалій.

Автори “Меморандуму про мовні універсалії” постулюють, що “мовні універсалії за своєю природою є узагальненими висловлюваннями про ті властивості і тенденції, які притаманні будь-якій мові і розділяються усіма, хто розмовляє цією мовою” [3, с. 118]. Саме тому універсалії становлять найбільш загальні закони лінгвістики.

М. М. Гухман зауважує: “в універсаліях, які формулює дослідник, відбиваються і розкриваються певні спільні суттєві ознаки досліджуваних об’єктів, тому універсалії – це передусім спільні онтологічні категорії і властивості, притаманні всім або більшості мов” [4, с. 33-34]. М. М. Гухман вважає таке трактування універсалій методологічно